

ӘОЖ 343.352

Каражанов Малик Дулатович

құқықтану бойынша философия докторы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: karazhanov_1982@mail.ru

Каражанова Жанат Кокеновна

құқық бойынша философия докторы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: zhanat.karazhanova@mail.ru

Абдығалимова Айгуль Серикбаевна

заң ғылымдарының кандидаты, ШҚО Семей қаласының мамандандырылған әкімшілік соты, Семей қ., Қазақстан Республикасы

**ӘСКЕРИ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРЫН
ОБЪЕКТИВТІК ЖАҒЫ БОЙЫНША САРАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Бұл мақалада әскери сыбайлас жемқорлыққа қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарды объективтік жағы бойынша саралаудың өзекті сұрақтары ашылған. Авторлар Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 450-452-баптары шеңберінде әскери қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралаудың негізгі ұғымдары бойынша түсіндірмелер берілді, сот тәжірибесі талданды және әскери сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылықтарды дұрыс саралау үшін қылмыстық заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар берілді.

***Түйін сөздер:** сыбайлас жемқорлық, қылмыстық құқық бұзушылықтар, әскери қылмыстық құқық бұзушылықтар, қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау, объективтік жақ, сот тәжірибесі.*

В настоящей статье раскрываются проблемные вопросы квалификации воинских коррупционных уголовных правонарушений по объективной стороне. Авторы дали разъяснения по основным понятиям квалификации воинских уголовных правонарушений в рамках статей 450-452 УК РК, проанализирована судебная практика и предложены рекомендации по совершенствованию уголовного законодательства для правильной квалификации воинских коррупционных уголовных правонарушений.

***Ключевые слова:** коррупция, уголовные правонарушения, воинские уголовные правонарушения, квалификация уголовных правонарушений, объективная сторона, судебная практика.*

This article reveals the problematic issues of qualification of military corruption criminal offenses on the objective side. The authors gave explanations on the basic concepts of qualification of military criminal offenses within the framework of Articles 450-452 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, analyzed judicial practice and proposed recommendations for improving the criminal legislation for the correct qualification of military corruption criminal offenses.

***Key words:** corruption, criminal offenses, military criminal offenses, qualification of criminal offenses, objective side, judicial practice.*

ҚР ҚК-нің 450-452-баптар сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылықтарға жатқандықтан ғана объективтік жағын қарастыруды жөн көріп отырмыз. Алайда, қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі әскери қызметші болғандықтан, бұл іс-әрекеттер квазимемлекеттік және жеке секторлардағы сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға жатпайды.

ҚР ҚК-нің 450-бабы билікті теріс пайдаланудың объективтік жағы үш белгіні қамтиды: а) іс-әрекет – қызмет бабын қызмет мүдделеріне қайшы теріс пайдалануы б) зардап – азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен

қорғалатын мүдделерін елеулі түрде бұзу; в) себептік байланыс – іс әрекет пен зардап арасындағы байланыс болуы тиіс.

«Әскери қылмыстық құқық бұзушылықтар жөніндегі істер бойынша сот тәжірибесі туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2005 жылғы 28 қазандағы нормативтік қаулысының 24-тармағына сәйкес «бастықтың немесе әскери лауазымды адамның өзінің қызмет бабын әскери мүддеге қарсы пайдаланып, құқыққа қайшы әрекет жасауын ҚК-нің 450-бабында көрсетілген билікті немесе қызмет бабын теріс пайдалану деп түсіну қажет.

Лауазымды адамның өзінің өкілеттіктерін бұзу фактісін анықтау үшін сот осы лауазым иесінің әскери қызметті өткеру жағдайындағы құқықтары мен міндеттерін реттейтін

нормативтік актілерді (жарғыларды, насихаттамаларды, нұсқаулықтарды, бұйрықтар мен өзге де нормативтік құқықтық құжаттарды) зерттеуі қажет» [1].

Қылмыс құрамы материалдық болып табылады, көзделген зардаптың сипаттамасы ҚР ҚК-нің 3-бабының 14-тармағында көзделген: «елеулі зиян – осы Кодексте көзделген қылмыстық құқық бұзушылық құрамының белгісі ретінде көрсетілмеген жағдайлардағы мынадай зардаптар: адамның және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын, ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін, қоғамның және мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін бұзу; айтарлықтай залал келтіру; жәбірленуші адамда өмірлік қиын жағдайдың туындауы; ұйымдардың немесе мемлекеттік органдардың қалыпты жұмысының бұзылуы; маңызды әскери іс-шаралардың өткізілмей қалуы не әскери бөлімдер мен бөлімшелердің жауынгерлік әзірлігі мен жауынгерлік қабілеті деңгейінің қысқа мерзімге төмендеуі; қарулы топтарды немесе жекелеген қарулы адамдарды, құрлықтағы, әуе немесе теңіз жауынгерлік техникасын дер кезінде байқамау немесе оларға тойтарыс бере алмау, адамдардың және көлік құралдарының Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы арқылы кедергісіз заңсыз өтуіне, контрабандалық жүктердің өткізілуіне жол беру, шекараны қорғайтын шекара құрылыстарына, техникалық құралдарға залал келтіретін іс-қимылдарға салғырт қарау; келтірілген зиянның елеулі екендігін куәландыратын өзге де зардаптар» [2].

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының Нормативтік қаулысының 25-тармағына сәйкес «лауазымды адамның қызметтік жағдайына және оған жүктелген міндеттердің орындалуына қатыссыз жасаған қоғамға қауіпті әрекеті (әрекетсіздігі) әскери лауазымдық қылмыстық құқық бұзушылық деп танылмайды.

Егер лауазымдық қылмыстық құқық бұзушылықтардың жекелеген түрлері үшін жауаптылық арнайы нормалармен көзделсе (мысалы, пара алу, қызмет бабын пайдаланып ұрлау және т.б.), онда әскери лауазым иесінің осындай әрекеттерді жасауы ҚК-нің 450, 451 және 452-баптарының жиынтығынсыз қылмыстық заңның тиісті баптары бойынша дәрежеленеді» [1].

Әрбір нақты жағдайда осы лауазымды адамның орындалмай қалған іс-әрекеттерін

жасау оның өкілеттігіне кіретінін анықтау керек және оны орындауға оның нақты мүмкіндігі бар-жоқтығын анықтауымыз қажет.

ҚР ҚК-нің 450-бабының 2-бөлігінде объективтік жағының міндетті белгісі зардап – ауыр зардаптар көзделген: «ауыр зардаптар – осы Кодексте көзделген қылмыстық құқық бұзушылық құрамының белгісі ретінде көрсетілмеген жағдайлардағы мынадай зардаптар: адам өлімі; екі немесе одан да көп адамның өлімі; жәбірленушінің немесе оның жақынының (жақындарының) өзін-өзі өлтіруі; денсаулыққа ауыр зиян келтіру; екі немесе одан да көп адамның денсаулығына ауыр зиян келтіру; адамдардың жаппай сырқаттануы, ауру жұқтыруы, сәулеленуі немесе улануы; халық денсаулығы мен қоршаған орта жай-күйінің нашарлауы; қаламаған жүктіліктің болуы; техногендік немесе экологиялық зілзаланың, төтенше экологиялық ахуалдың туындауы; ірі немесе аса ірі залал келтіру; жоғары қолбасшылық қойған міндеттерді орындамай қалдыру; мемлекет қауіпсіздігіне қатер төндіру, апаттар немесе авариялар; әскери бөлімдер мен бөлімшелердің жауынгерлік әзірлігі мен жауынгерлік қабілеті деңгейінің ұзақ уақыт төмендеуі; жауынгерлік міндеттерді орындамай қалдыру; жауынгерлік техниканың істен шығуы; келтірілген зиянның ауырлығын куәландыратын өзге де зардаптар» [2].

ҚР ҚК-нің 450-бабының 3-бөлігінде объективтік жағының міндетті белгісіне айналған қылмыс жасау жағдайы – ұрыс жағдайы көзделген.

Ұрыс жағдайының анықтамасы «Қазақстан Республикасының қорғанысы және Қарулы Күштері туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 7 қаңтардағы Заңының 1-бабының 33-тармақшасында көзделген болатын, бірақ «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қорғаныс және аэроғарыш өнеркәсібі, ақпараттандыру саласындағы ақпараттық қауіпсіздік мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2019 жылғы 18 наурыздағы Заңымен алынып тасталған.

Кезінде З.О. Ашитов пен Б.З. Ашитовпен ұсынылған анықтама қайтадан қажеттілік туғызып отыр: «Ұрыс жағдайы – әскери бөлімнің, құрылымының жаумен тікелей қақтығыс жағдайын айтамыз» [3, 356.].

Сондықтан, ұрыс жағдайы деп әскери бөлімдердің әскери міндеттерді орындауға даярлы болуының жай-күйін түсіну керек, осы анықтаманы Ұрыс жағдайының анықтамасы «Қазақстан Республикасының қорғанысы және Қарулы Күштері туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 7 қаңтардағы Заңының 1-бабына қайта енгізу қажет, - деп есептейміз.

ҚР ҚК-нің 450-бабының 4-бөлігінде объективтік жағының міндетті белгісі іс-әрекеттердің соғыс уақытында жасалуын айтамыз.

Соғыс уақытының анықтамасы «Қазақстан Республикасының қорғанысы және Қарулы Күштері туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 7 қаңтардағы Заңының 1-бабының 46-тармақшасында берілген: «соғыс уақыты – соғыс жағдайы жарияланған немесе соғыс қимылдары іс жүзінде басталған кезден бастап соғыс қимылдарының тоқтатылғаны туралы жарияланған кезге дейінгі, бірақ олардың іс жүзінде тоқтатылуынан бұрынғы кезең» [4].

ҚР ҚК-нің 451-бабы (екінші бөлігінің 2) тармағы) билікті асыра пайдаланудың объективтік жағынан: а) іс-әрекетті – бастықтың немесе лауазымды адамның өзінің құқықтары мен өкілеттіктерінің шегінен анық шығатын әрекеттерді жасауы; б) зардап – азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін елеулі түрде бұзу; в) себептік байланыс - билікті немесе қызметтік өкілеттіктерді асыра пайдалану салдарынан елеулі түрде бұзуға әкелуі тиіс.

Бастықтың немесе лауазымды адамның оған заңдар, жарғылар мен бұйрықтар арқылы берілген құқықтарды немесе қызметтік өкілеттіктерді көрінеу асыра пайдаланып,

әрекет жасауын ҚК-нің 451-бабында көрсетілген билікті немесе қызметтік өкілеттіктерді асыра пайдалану деп түсінген жөн [1].

Сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылықтарға жататынын анықтау үшін ҚР ҚК-нің 451-бабының 2-бөлігінің 2-тармағында өзі немесе басқа адамдар немесе ұйымдар үшін пайда мен артықшылықтар алу не басқа адамдарға немесе ұйымдарға зиян келтіру мақсатында жасалған іс-әрекеттердің бастықтың немесе лауазымды адамның жасағанын көрсету керек.

ҚР ҚК-нің 452-бабы биліктің әрекетсіздігі қылмысының құрамы объективтік жағынан үш белгіні білдіреді: а) әрекетсіздік - бастықтың немесе лауазымды адамның өзі немесе басқа адамдар немесе ұйымдар үшін пайда мен артықшылықтар алу не басқа адамдарға немесе ұйымдарға зиян келтіру мақсатында өзінің қызметтік міндеттерін орындамауы; б) азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін елеулі түрде бұзу; в) себептік байланыс – іс-әрекет пен зардап арасында анықталуы тиіс.

Биліктің әрекетсіздігі – бастықтың немесе әскери лауазымды адамның өздерінің қызмет жөніндегі міндеттерін қасақана орындамауы [1].

Әрекетсіздік фактісін анықтау үшін нақты оның қызметтік міндеттерін білу керек. Кінәлі адам қызметтік міндеттерді орындауы тиіс, бірақ орындамады, оны орындауға ешқандай кедергі болмады. Осы факті анықталғанда ғана қылмыстық жауаптылық орын алады.

Қылмыс құрамы материалдық диспозицияда көзделген зардап орын алғанда ғана қылмыс аяқталған болып есептеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Әскери қылмыстық құқық бұзушылықтар жөніндегі істер бойынша сот тәжірибесі туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2005 жылғы 28 қазандағы № 6 Нормативтік қаулысы. //Қол жеткізу режимі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P05000006S_
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. // Қол жеткізу режимі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
3. Ашитов З.О., Ашитов Б.З. Воинские преступления. Причины и предупреждения. Алматы: «Жеты-Жарғы», 1998. – 168 с. С.35.
4. Қазақстан Республикасының қорғанысы және Қарулы Күштері туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 7 қаңтардағы N 29 Заңы. //Қол жеткізу режимі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000029_

Қаражанов Малик Дулатұлы

Лауазымы: Құқық бойынша философия докторы (PhD), заң факультетінің деканы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті

Почталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Қабанбай батыр көшесі, 42-80

Ұялы тел.: 87755386017

Қаражанова Жанат Көкенқызы

Лауазымы: Құқық бойынша философия докторы (PhD), азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті

Почталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Қабанбай батыр көшесі, 42-80

Ұялы тел.: 87755386016

Абдығалимова Айгуль Серикбаевна

Лауазымы: заң ғылымдарының кандидаты, ШҚО Семей қаласының мамандандырылған әкімшілік соты

Почталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қ.

Ұялы тел.: 87772306889

Әскери сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылықтарын объективтік жағы бойынша саралау мәселелері

Қаражанов Малик Дулатович

Должность: доктор философии по праву (PhD), декан юридического факультета, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Кabanбай батыра, 42-80

Сот.тел: 87755386017

Қаражанова Жанат Көкеновна

Должность: доктор философии по праву (PhD), старший преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Кabanбай батыра, 42-80

Сот.тел: 87755386016

Абдығалимова Айгуль Серикбаевна

Должность: кандидат юридических наук, судья специализированного административного суда г. Семей ВКО

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г. Семей

Сот.тел: 87772306889

Проблемы квалификации военных коррупционных уголовных правонарушений по объективной стороне

Karazhanov Malik Dulatovich

Position: Doctor of Philosophy in Law (PhD), Dean of the Faculty of Law, Kazakh Humanitarian Juridical Innovative University

Postal address: 071400, Republic of Kazakhstan, Semey city, st. Kabanbai batyr, 42-80

Mob.ph.: 87755386017

Karazhanova Zhanat Kokenovna

Position: Doctor of Philosophy in Law (PhD), Senior Lecturer at the Department of Civil Law Disciplines, Kazakh Humanitarian Juridical Innovative University

Postal address: 071400, Republic of Kazakhstan, Semey city, st. Kabanbai batyr, 42-80

Mob.ph.: 87755386016

Abdygalimova Aigul Serikbaevna

Position: Candidate of Law, Judge of the Specialized Administrative Court of Semey

Postal address: 071400, Republic of Kazakhstan, Semey

Cell: 87772306889

Problems of qualification of military corruption criminal offenses on the objective side